

ירושלים בתורה (א) /

מדוע אין ירושלים נזכרת בתורה בשמה?

דבר כזה אינו יכול להיות מקרי, ולהלן ננסה לבחון את הסיבות להימנעות התורה מאזכור ירושלים.

ב. מדוע אין ירושלים נזכרת בתורה בשמה המלא⁴

1. הרמב"ם (מורה הנבוכים ח"ג פרק מה) כותב ביחס להר המוריה:

ואשר לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט, אבל רמז אליו ואמר 'אשר יבחר ה' וגו' יש בו אצלי שלש חכמות. האחת מהן – שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה חזקה, כשידעו שזה המקום מן הארץ הוא תכלית התורה; והשנית – שלא יפסידוהו מי שהוא בידם עתה וישחיתוהו בכל יכלתם; והשלישית – והיא החזקה שבהם – שלא יבקש כל שבט בהיותו בנחלתו ולמשל בו, והיה נופל עליו מן המחלוקת והקטטה, כמו שנפל בבקשת הכהונה, ולזה באה המצוה שלא יבנה בית הבחירה אלא אחר הקמת מלך, עד שתהיה המצוה לאחד, ותסתלק המחלוקת...

שתי הסיבות הראשונות קשורות באומות העולם, וביסודן טענה אחת: שאם ידעו אומות העולם את יקרת המקום, יבואו להתנגד באופן קיצוני לקיומו בידי ישראל⁵ – אם במלחמה חזקה עליו אם על ידי השחתתו פיזית.

הסיבה השלישית והעיקרית קשורה בעם ישראל, וכאן מפנה אותנו הרמב"ם לברייתא בסנהדרין (כ ע"ב):

שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה.

בהמשך מסיקה הברייתא כי סדר זה מעכב: העמדת מלך קודמת להכרתת עמלק, והכרתת עמלק – לבניין בית הבחירה.. וכן פסק הרמב"ם להלכה (הלכות מלכים פ"א הלכות א-ב). לפי דבריו במורה הנבוכים, הסיבה להקדמת מינוי המלך להקמת בית הבחירה הינה הרצון למנוע מחלוקות, כמו גם העיקרון היסודי שלפיו שייך המקום לעם ישראל כולו, ולא ייתכן שכיבושו יהיה עניין שבטי.

יש כאן קביעה מעניינת ויסודית, שבגלל ייעודו הנעלה כמקום השראת השכינה יש להגיע אל הר המוריה רק מתוך אחדות. מטעם זה קודמת המלכות – שאחד מתפקידיה הוא מניעת

בשלושת השיעורים הראשונים ניסינו להראות שישנה משמעות רוחנית לסדר הערים שדרכן עוברים אברהם, יעקב ובני ישראל בדרך לירושלים ולצביון ולמהותן של הערים המצויות בדרך אל העיר והמקדש.

בשיעור זה נעסוק בשאלה מדוע אין התורה מזכירה מפורשות את העיר ירושלים ואת מקום המקדש אלא רק רומזת להם.. ליבון סוגיה זאת ישמש לנו מבוא לשיעור הבא, שיעסוק בע"ה בתוכנם של הרמזים לירושלים בתורה.

א. ירושלים רק נרמזת בתורה

באופן מפתיע, ירושלים אינה מוזכרת בתורה בשמה המלא, והיא מופיעה לראשונה בשם זה רק ביהושע י', א, שם מוזכר אדוניצדק מלך ירושלים. עם זאת, ישנם כמה רמזים לעיר בתורה.

בספר בראשית נרמזת ירושלים פעמיים, שתיהן אצל אברהם אבינו: בפרק י"ד יוצא מלכיצדק מלך שלם, המזוהה עם ירושלים,¹ להקביל את פני אברהם בשובו מניצחוננו על ארבעת המלכים; בפרק כ"ב מצטווה אברהם להעלות את יצחק לעולה בהר המוריה, הנמצא אף הוא בירושלים.²

לאורך ספר דברים, מפרשת ראה ואילך, מזכירה התורה פעמים רבות מאוד (21 פעם) את "המקום אשר יבחר ה'". ביטוי זה, המכוון כלפי ירושלים³ אך אינו מפרש את שמה, מבליט את ההעלמה המכוונת של ירושלים בתורה..

בברכת משה לבנימין (דברים ל"ג, יב) רומזת התורה כי נחלת בנימין היא מקום השראת השכינה: "לבנימן אמר ידיד ה' ישפן לבטח עליו חפץ עליו כל היום ובין כתפיו שכן". ואכן, בחלוקת הנחלות נמצאת ירושלים בנחלת בנימין.

העובדה שירושלים נרמזת בתורה בכמה מקומות אך אינה מופיעה בשמה המלא מעלה בפנינו קושי: מדוע מקום שעתידי להיות עיר בירת מלכות ישראל ומקום השראת שכינה לדורות אינו מוזכר במפורש בשמו?

1 זיהוי זה מבוסס על הקבלת שלם לציון בתהילים ע"ו, ג "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון". נרחיב על כך בשיעורים הבאים.

2 זיהוי הר המוריה בירושלים מפורש בדה"ב ג', א בהקשר של בניין הבית הראשון בהר המוריה, והוא מוסכם על הכול, למעט השומרונים. גם על זאת נרחיב בשיעורים הבאים.

3 הביטוי "המקום אשר יבחר ה'" (למשל בדברים י"ב, ה ואילך) מכוון לעיר ירושלים כולה, שכן הוא נזכר גם ביחס לאכילת קודשים קלים ומעשר שני, הנאכלים בכל העיר. עם זאת, הרמב"ם במורה הנבוכים (ראה להלן) מייחד את דבריו להר המוריה ספציפית, אף שהוא מזכיר גם כן את הביטוי הזה. מכל מקום, לעניין העלמת המקום אין הבדל בין ירושלים להר המוריה.

4 תשובות רבות מובאות בדברי המפרשים לשאלה זאת, ואנו מצאנו לנכון להביא כאן רק את הגישות הנראות לנו עיקריות: ארבעה מקורות, המביאים בס"ה שישה נימוקים.

5 יש לזכור כי הרמב"ם חי במאה ה"ב למניינם, ובימי ראתה ירושלים שני שלטונות: תחילה צלבני, ואחר כך מוסלמי.

ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל, ועד היום לא נתקיימה מלכות ישראל, כי שאול לא קמה מלכותו (רד"ק על שמ"ב ה', ו).

רד"ק מתייחס לשאלה אחרת – מדוע לא נכבשה ירושלים למן כיבוש הארץ בימי יהושע ועד ימי דוד – והוא משיב כי קבלה הייתה בידם שהמקום הזה יילכד רק על ידי מלך שימלוך על כל ישראל. בעוד שהרמב"ם הדגיש את הקשר בין המלכות לאחדות כתנאי להגעה לבית הבחירה בהר המוריה, לפי רד"ק המלכות על כל ישראל הינה תנאי לכיבוש העיר.

הצד השווה שבפירושיהם הוא שהתניית ההגעה לירושלים, או לבית הבחירה שבהר המוריה, במלכות ובאחדות, התניה זו קשורה להבנה כי מקומות אלו הם עצמם מקומות של מלכות: ירושלים הינה בירת מלכות ישראל, והמקדש – מקום מלכותו של הקב"ה.¹⁰ קשר זה מאפשר לצרף את פירושי הרמב"ם והרד"ק, אף על פי שכל אחד מהם מתייחס למקום אחר.

לסיום חלק זה נעיר כי משמע מדברי הרמב"ם שבני ישראל לא ידעו את מקום המקדש, אף שניתן היה להבין מן הפסוקים כי המקדש ייבנה במקום העקדה. וכדברי רבנו בחיי (בפירושו לדברים י"ב, ה):

...ולכן העלים וסתם הכתוב המקום הזה ולא פרסמו ואין צורך לומר האומות כי אפילו ישראל לא ידעוהו, כי אף על פי שידעו הכל מעלתו של הר המוריה, לא היו יודעים כי הוא המקום אשר יבחר ה'.

2. הספרי לפרשת ראה – על הפסוק "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב, ה) אומר הספרי:

'כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל שבטיכם' – דרוש על פי נביא... יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר 'לשכנו תדרשו ובאת שמה': דרוש ומצוא ואחר כך יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד, שנאמר 'זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני... עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב' (תהילים קל"ב, א-ה) (ספרי דברים פסקה סב).

המדרש מנסה לבאר את משמעות הציווי יוצא הדופן על דרישת המקום. לא מצאנו בתורה מצוות רבות המחייבות אותנו בדרישה, ואילו כאן, ביחס למקום אשר יבחר ה', מצווה התורה לדרוש בשכנותו של מקום.. תביעה דומה מוצאת הגמרא (ראש השנה ל ע"א) בכתוב בירמיהו (ל', יז): " ציון היא דרש אין לה' – מכלל דבעיא דרישה".

ירושלים והמקדש, המוגדרים כמקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם – אין מקומם ידוע לבני ישראל. המקום קיים ונמצא, אך בני ישראל אינם יודעים היכן הוא,¹¹ וחובתם היא לדרוש

המחלוקת ויצירת שלטון אחדותי – לבניין מקדש. ישנו קשר מהותי בין ירושלים בכלל והמקדש בפרט לבין אחדות ישראל,⁶ ואחדות עם ישראל כולו, כפי שמטעים הרמב"ם, היא תנאי להגעה למקום.

היותה של ירושלים מקום המבטא את אחדות כל ישראל היא עובדה מרכזית ויסודית בקיומה:

- חז"ל אומרים כי "ירושלים לא נתחלקה לשבטים",⁷ כלומר, העיר שייכת לכל ישראל. דעה זו נפסקה להלכה,⁸ ועל כן אין בירושלים בעלות פרטית.

- דוד בוחר את העיר, הנמצאת בגבול בנימין ויהודה, בניסיון לאחד שני שבטים יריבים, המייצגים את בני רחל ובני לאה.

יתר על כן, בחירתו של דוד בעיר באה מיד לאחר המלכותו על כל ישראל, ובכך ביטא את רצונו לאחד את כל ישראל ולמלוך על כולם בעיר בירה חדשה.

- על הפסוק "ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו" (תהילים קכ"ב, ג) דורש הירושלמי (חגיגה פ"ג, עט ע"ד) "עיר שהיא עושה כל ישראל חברים", והכוונה לזמן הרגל, כלומר: ההפרדה הרגילה בין חברים – האוכלים חולין בטהרה – לבין עמי הארצות, הפרדה זו אינה נוהגת בזמן העלייה לרגל, ובתקופה זו מוחזקים הכול טהורים. המגמה של הלכה זו היא רצון כל ישראל להיות מאוחדים לפני ה'.

- **אופיו של מקום המקדש כמבטא את אחדות ישראל** מתגלה בקניין המקדש ובתפקודו: דוד קונה את מקום המקדש מכספי כל ישראל (שש מאות שקלים, חמישים שקל מכל שבט);⁹ והמשמרות והמעמדות שבהם נעשית עבודת המקדש, המכילים נציגים מכל העם, ומחצית השקל שמחויב כל אדם מישאל לתת מדי שנה למימון עבודת המקדש – כל אלו משתפים בעבודה זו את כל ישראל.

אלו רק כמה דוגמות הממחישות את אופיים הבסיסי של ירושלים העיר ושל מקום המקדש כמקומות של אחדות, המחברים את ישראל זה לזה. וכאמור, לפי הרמב"ם, דווקא ההעלמה המכוונת של המקום היא המאפשרת את גילוי מכוון האחדות.

מעניין הדבר שרד"ק רואה במלכות תנאי לדבר שונה מעט:

'יולך המלך ואנשיו' – ובדברי הימים (דה"א י"א, ד) 'יולך דוד וכל ישראל', כי כל ישראל היו עתה אנשיו, וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלים ללכוד מצודת ציון, לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת

6 הנושאים של ירושלים והאחדות ובית המקדש והאחדות הם נושאים רחבים, הראויים כל אחד לשיעור לעצמו. במסגרת זו נזכיר רק את העובדות העיקריות.

7 ראה בבא קמא פב ע"ב; יומא יב ע"א; סוטה מה ע"ב.

8 ראה רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פ"ד ה"ד; הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ד; הלכות טומאת צרעת פ"ד ה"א; הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ט ה"ד.

9 ראה ספרי דברים, מהדורת פינקלשטיין, פסקה שנב (וזאת הברכה, ל"ג, יב).

10 לקביעה זאת הוכחות רבות, ונעסוק בכך באחד השיעורים הבאים.

11 בנקודה זו עלינו לחדד דבר מה, והוא היחס שבין החובה לדרוש ולבקש מקום מציאותי לבין קדושת המקום.

על הר סיני אמרה התורה "במשך היובל המה יעלו בהר" (שמות י"ט, יג), כלומר: בסוף ההתגלות תפסוק קדושת המקום. כך היה בהמשך גם

מנעת מפירוט דווקא מפני שהבחירה הא-לוהית היא בלעדית, ואין בני האדם שותפים לה.

4. הכלי יקר בפירושו לדברים י"ב, ד כותב:

קרוב לשמוע שלכך לא גלהו שלא ינהגו בזיון בשילה ונוב וגבעון כשיידעו בבירור שלא זו המנוחה והנחלה.

לפי הכלי יקר, המילים "המקום אשר יבחר ה'" מתייחסות לירושלים – התחנה הקבועה והסופית – בלבד, והתורה לא גילתה מהו המקום הזה על מנת למנוע זלזול ותחושת ארעיות ביחס לתחנות שבדרך, דהיינו: ביחס למקומות הזמניים שבהם ישב המשכן קודם שבאו לירושלים.¹²

* * *

לסיכום: ניסינו בשיעור זה להתמודד עם השאלה מדוע אין התורה מזכירה את ירושלים בשמה המלא. המסקנה הכללית היא שהעלמה זו היא מכוונת, ולא מקרית, וראינו כי היא יכולה להתפרש באופנים שונים: מניעת מריבה או השחתת המקום בידי אומות העולם; רצון להגיע למקום מתוך אחדות פנימית; הגעה למקום מכוחו של מי שימלוך על כל ישראל; הצורך בחיפוש המקום ודרישתו על ידי עם ישראל; הבלעדיות של הבחירה הא-לוהית; והרצון למנוע זלזול בתחנות שבדרך לירושלים. כל אחד מהגורמים מדגיש צד אחר של הדברים, ואין הם עומדים בסתירה זה לזה כי אם משלימים זה את זה. מכוחם של כל הנימוקים הללו בולטים ירושלים והמקדש כמקום של אחדות כלל ישראל, כמקום של מלכות וכמקום שיש לדרוש אותו.¹³ ואכן, בתורה כוללת ירושלים את כל אלו.

לאחר שהסברנו מדוע אין ירושלים מוזכרת בתורה בשמה המלא, נלמד בע"ה בשיעורים הבאים מה מלמדת אותנו התורה לדורות ברמזיה על ירושלים.

בשכנות המקום: לחפש אותו ולמצאו. משמעותה של תביעה זו – שנעשתה באופן מושלם על ידי דוד המלך, כפי שמעיד הספרי על פי מזמור קל"ב בתהילים – היא כי הקב"ה רוצה להשכיך את שכנתו במקום בתנאי שבני ישראל רוצים בקרבה זו ומוכנים להשקיע מאמצים וכוחות נפש בחיפוש ובמציאה. המקום עצמו מבטא את הקרבה הגדולה ביותר בין הקב"ה לכנסת ישראל, ועל כן אומר לנו, כביכול, הקב"ה: 'רוצים אתם בקרבת? דרשו בשכנות המקום, חפשוהו ומצאו אותו.'

כיוון דומה עולה ברש"י (על בראשית י"ב, ב ד"ה "אל הארץ אשר אראך"):

לא גילה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דיבור ודיבור. כיוצא בו 'את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק' (בראשית כ"ב, ב), כיוצא בו 'על אחד ההרים אשר אומר אליך...'

כלומר, גם ההימנעות מציון המקום המדויק בפרשת העקדה נועדה לחבב את המקום בעיניו של אברהם וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור.

לסיכום, ראינו כאן שתי הבנות קרובות, הגורסות כי העובדה שהתורה לא הגדירה במדויק את המקום (מקום העקדה או המקום אשר יבחר ה') נועדה ליצור זיקה משמעותית יותר אליו: הספרי מדגיש את חובת הדרישה האנושית, ואילו רש"י עומד על חיוב המקום שיש בדבר ועל השכר היתר שהוא מזכה – שכר על כל דיבור ודיבור.

3. אברבנאל בפירושו לדברים י"ב, ד כותב:

המקום המקודש צריך שיהיה אחד כאחדות הא-לוהיית יתברך השוכן בו ולא יהיו רבים כמקומות הגויים... עוד צריך שתהיה בחירתו מאת ה' ועל פי נביא ולא כרצון העובדים כאשר יעלה על רוחם וזהו 'אשר יבחר ה' א-להיכם מכל שבטיכם'.

אברבנאל מדגיש כאן שתי נקודות: א. שהמקום אשר יבחר ה' צריך להיות אחד, ולא כמקומות העבודה הזרה, שהם רבים; ב. היות שהמקום יבחר על ידי הקב"ה, אין צורך לפרט את מיקומו.

הסבר זה הוא במונח מסוים הפך ביאורו של הספרי: בעוד שלפי הספרי נועדה ההעלמה ליצור געגוע, חיפוש ודרישה מצד האדם – מתוך תפיסה שהאדם צריך להיות שותף ופעיל מרכזי בגילוי הבחירה הא-לוהית – טוען אברבנאל כי התורה

במשכן: לא מצינו ולו ביחס לאחת מתחנות המשכן בחירה מוקדמת של המקום; קדושת מקום המשכן הייתה, בתחנותיו השונות, תלויה בהתגלות הא-לוהית, ומרגע שפסקה ההתגלות ובני ישראל נסעו לתחנה הבאה – בטלה קדושת המקום.

בניגוד להר סיני ולמשכן, קדושת המקום של הר המוריה אינה תלויה בהתגלות, כי אם בבחירה הא-לוהית של המקום בבריאת העולם, והמקום אשר בחר ה' הוא המקום שבו יש לבנות את המקדש. קביעה זו הולמת את דעת הרמב"ם וחלק מן הראשונים כי בירושלים ובמקדש קדושה ראשונה קדשה לשעה וקדשה לעתיד לבוא, כלומר: קדושת המקום קיימת גם בלא זיקה ישירה למבנה הבנוי עליו.

נושא זה רחב ומקיף, וכאן רק רמזנו אליו כדי להדגיש כי לא במקרה ישנו מקום המיועד למקדש: המקום קיים, ידוע ונבחר, והקב"ה לא גילה אותו על מנת שעם ישראל יהיה שותף מלא בדרישתו, בחיפושו ובגילוי, כדברי הספרי.

*****
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
* עורך: בעז קלוש *
*****
* בית המדרש הווירטואלי שלי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
*****

12 ראוי להזכיר שעל פי בעל סדר עולם רבה עמד המשכן בשילה 369 שנה – פרק זמן ארוך ומכובד.

13 נזכיר עוד בהקשר זה כי אחד משמותיה של ירושלים הוא "דרושה": "וקראו להם עם הקדש גאולי ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה" (ישעיהו ס"ב, יב). ומבאר רד"ק שם: "דרושה" – הפך שהיו קוראים לך 'ציון היא דורש אין לה'". ואילו מצודת דוד כותב: "דרושה - ה' דורש בשלומה ולא נעזבה ממנו".